

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STV102
HT04
Handledare: Anders Uhlin

Sanning och konsekvens

En studie av sanningskommissionerna i Argentina och El Salvador och dess påverkan på konsolideringen av demokratin

Rebecka Herdevall
Emma Svensson

Abstract

Sanningskommissioner är organ som har använts i länder efter inbördes kriser för att göra upp med det förflutna, men som inte har juridisk makt. En sanningskommission kan ses som ett led i en demokratiseringsprocess och är således ett steg på vägen till konsoliderad demokrati.

Vi har gjort en komparativ studie mellan Argentina och El Salvador, eftersom båda dessa länder har använt sig av varsin sanningskommission. Resultatet av kommissionernas arbete fick olika följder i de båda länderna. I Argentina har man gått vidare till domstol medan man i El Salvador tillämpar en amnestilag. Denna skillnad beror bla. på tidsperiod, omfattning och ledarnas inställning till kommissionerna. Vi menar att Argentina har kommit längre än El Salvador i konsolideringen av demokratin, och att det pekar på att amnesti är ett sämre alternativ än domstolsförfarande för att komma till ro med ett lands historia.

Nyckelord: Sanningskommissioner, konsolidering av demokrati, Argentina, El Salvador, amnesti

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
1.1	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	1
1.2	METOD OCH MATERIAL	2
1.3	BEGREPPSDEFINITION	2
2	SANNINGSKOMMISSIONER	4
2.1	FUNKTION & SYFTE.....	4
2.1.1	<i>Hur är kommissionerna uppbyggda?</i>	4
2.1.2	<i>Sanningskommissioner i olika länder</i>	5
2.2	KRITISK GRANSKNING	5
2.2.1	<i>Nackdelar med sanningskommissioner</i>	6
2.2.2	<i>Fördelar med sanningskommissioner</i>	6
3	KONSOLIDERING AV DEMOKRATIN	8
3.1	VAD ÄR KONSOLIDERING AV DEMOKRATI?	8
3.2	VÄGEN TILL KONSOLIDERING AV DEMOKRATI	9
3.3	SANNINGSKOMMISSIONERNAS DEL I KONSOLIDERINGEN.....	9
4	ARGENTINA	11
4.1	KORT HISTORISK TILLBAKABLICK	11
4.1.1	<i>Innan 1976</i>	12
4.1.2	<i>Under militärjuntan 1976-83</i>	12
4.2	UPPRÄTTANDET AV SANNINGSKOMMISSIONEN	12
4.2.1	<i>Hur uppkom idén om sanningskommissionen?</i>	13
4.2.2	<i>Hur togs kommissionen emot?</i>	13
4.2.3	<i>Vad blev resultatet av kommissionens arbete?</i>	13
4.2.4	<i>Kritisk granskning av sanningskommissionens arbete</i>	14
4.3	DOMSTOLSFÖRFARANDE.....	14
4.3.1	<i>Domarna 1985-87</i>	15
4.3.2	<i>Hävandet av amnestin</i>	15
4.4	DAGENS ARGENTINA	16
4.4.1	<i>Sanningskommissionens konsekvenser på dagens samhälle</i>	16
4.4.2	<i>Kommissionen och konsolideringen av demokratin i Argentina</i>	16
5	EL SALVADOR	18
5.1	KORT HISTORISK TILLBAKABLICK	18
5.1.1	<i>Från självständigheten till 1979</i>	18
5.1.2	<i>Inbördeskriget</i>	19
5.2	UPPRÄTTANDET AV SANNINGSKOMMISSIONEN	20
5.2.1	<i>Hur uppkom idén om sanningskommissionen?</i>	20
5.2.2	<i>Vad blev resultatet av sanningskommissionens arbete?</i>	20
5.2.3	<i>Hur togs sanningskommissionen emot?</i>	21
5.2.4	<i>Kritisk granskning av sanningskommissionens arbete</i>	21
5.3	AVSAKNAD AV DOMSTOLSFÖRFARANDE.....	22
5.3.1	<i>Varför har man inte dömt de ansvariga?</i>	22
5.3.2	<i>Kritik mot amnestin</i>	23
5.4	DAGENS EL SALVADOR.....	23
5.4.1	<i>Sanningskommissionens konsekvenser på dagens samhälle</i>	23
5.4.2	<i>Analys av kommissionens del i konsolideringen i El Salvador</i>	24
6	ANALYTISK JÄMFÖRELSE	25

6.1	DE OLIKA FÖLJDERNA AV KOMMISSIONERNAS ARBETE	25
6.1.1	<i>Sanningskommissionernas sammansättning och politiska stöd</i>	25
6.1.2	<i>Mottagande och resultat av sanningskommissionernas arbete</i>	26
6.2	KONSOLIDERINGEN AV DEMOKRATIN	27
6.3	SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS	28
	REFERENSER	29

1 Inledning

Den första sanningskommissionen tillsattes 1974 av den ugandiske diktatorn Idi Amin efter press från olika människorättsgrupper och det internationella samfundet (Hayner 2001). Sanningskommissionerna utvecklades sedan på 1980-talet i Latinamerika efter de olika militärdiktaturernas fall. Kommissionerna har varit ett sätt för nyligen demokratiserade stater att undersöka brott från det förflutna och uppdaga lögnar som använts av tidigare regimer för att dölja begångna övergrepp (Tepperman 2002).

Denna uppsats bygger på en studie av sanningskommissioner och deras betydelse för konsolideringen av demokratin. Anledningen till att vi anser att detta är viktigt, är en nyligen gjord undersökning som visar att en stor del av befolkningen i Latinamerika inte tycker att dagens demokrati fungerar. Kofi Annan har kommenterat detta genom att påpeka att demokratin måste vara djupt rotad i ett samhälle för att kunna fungera fullt ut (Hemsida UNDP).

För att undersöka detta har vi valt att göra en komparativ studie mellan de två latinamerikanska länderna Argentina och El Salvador. Anledningen till att vi har valt att fokusera på Latinamerika är att det är den kontinent som haft flest sanningskommissioner.

Både Argentina och El Salvador har haft en period av militärdiktatur och där efter använt sig av en sanningskommission för att ta reda på sanningen om det förflutna. Trots att dessa två länder är mycket olika vad gäller exempelvis areal, ekonomiska förutsättningar och befolkningsstorlek, är anledningen till att vi valt just dessa länder att de även har mycket gemensamt. Deras likheter ligger dels i religion och språk, men framförallt i en liknande historia av kolonialisering, krig, våld och militär dominans på den politiska arenan.

1.1 Syfte och frågeställning

Vårt syfte med denna uppsats är att försöka ta reda på mer om sanningskommissioners arbete och i vilken mån de har påverkat konsolideringen av demokratin i Argentina och El Salvador. Vi vill således inte att försöka dra generella slutsatser mellan sanningskommissioner och demokrati, utan snarare att gå mer på djupet i dessa två fall. I Argentina har man efter sanningskommissionen gått vidare med rättsliga processer, medan El Salvador fortfarande tillämpar amnesti. Det vi vill ta reda på är således varför två så lika länder har valt så pass olika vägar att hantera sitt förflutna.

Våra frågeställningar är följande:

- Hur kan sanningskommissionerna i Argentina och El Salvador ses som en del i konsolideringen av demokratin?
- Varför har Argentina gått vidare till rättegång och fällande domar, medan man i El Salvador inte tagit detta steg?

För att kunna svara på dessa frågeställningar har vi utgått ifrån de teorier som finns om konsolidering av demokrati och dess betydelse för att ett land inte ska återgå till auktoritärt styre. Vår teoretisering gäller hur man kan koppla detta till sanningskommissioner, då åsikterna går brett isär kring hur mycket de har betytt för demokratiseringen. Vår tes om sanningskommissionernas betydelse för konsolidering av demokrati är en utveckling av tidigare teorier om demokrati i allmänhet och Argentina och El Salvador i synnerhet.

1.2 Metod och material

Vi har valt att strukturera vårt arbete på följande sätt:

Vi börjar med att definiera de begrepp som är av betydelse för förståelsen av innehållet. Därefter går vi vidare till en allmän diskussion kring sanningskommissioner, var och hur de har använts och vad de har fått för kritik. Sedan tittar vi närmare på konsolidering av demokrati, samt sanningskommissionernas betydelse för detta. Den komparativa delen består av en genomgång av först Argentina och sedan El Salvador, där vi slutligen gör en jämförande analys mellan de båda länderna. I analysen försöker vi också knyta ihop de olika delarna av uppsatsen.

Vårt material består av såväl böcker som artiklar och internetsidor. Materialet sträcker sig över en tidsperiod på 30 år, vilket ger ett brett faktaunderlag och en bra grund till analys. Vi har haft vissa svårigheter att hitta dagsaktuell information eftersom de flesta författarna gör en analys av det som har hänt tidigare. Detta har gjort det svårt att veta exakt hur långt de båda länderna har kommit i bearbetningen av sitt förflutna och konsolideringen av demokratin. Vi tror ändå att vi med hjälp av det material vi har att tillgå kommer att kunna göra en tillfredsställande analys.

1.3 Begreppsdefinition

Sanningskommissioner: Vanligtvis menar man med sanningskommissioner tillfälliga institutioner som i regel inte arbetar i mer än två år. De är officiellt sanktionerade eller auktoriserade av staten och i vissa fall även av den väpnade oppositionen som del i ett fredsavtal. De är icke-juridiska självständiga organ, ofta skapade i ett politiskt övergångsläge från krig till fred eller från diktatur till demokrati. De undersöker återkommande övergrepp och våld som pågått under en viss period

och inte bara en enstaka händelse. Generellt avslutas deras arbete med utgivandet av en rapport som innehåller slutsatser och rekommendationer. De fokuserar på brott mot de mänskliga rättigheterna (Freeman,Quinn 2003).

Konsolidering av demokrati: Enligt Nationalencyklopedins ordbok betyder konsolidera att förstärka genom att förbättra den inre strukturen, samt befästa eller stärka (Hemsida NE). Vi väljer att använda konsolidering av demokrati i den betydelse att demokrati måste ses som det enda alternativet i samhället. Detta kan låta som en enkel definition, men tittar man närmare på diskussionen som förs runt konsolidering av demokrati, finns det ingen konsensus om en korrekt betydelse av begreppet (Sørensen 1998 s.44). Vi har dock valt ovanstående definition eftersom det är den som använts mest frekvent i vårt material.

Amnesti: Amnesti är beslut att frigöra de kriminella från deras individuella eller kollektiva ansvar. Detta tillvägagångssätt fokuserar på att konsolidera en ny juridisk och politisk ordning genom att lägga tyngdvikt på fred och nationell försöring. Följden blir fokus på nutiden och framtiden samt ignorans av det förflutna (Amstutz 2004 s.11).

2 Sanningskommissioner

Att söka efter sanningen med hjälp av särskilda kommissioner är ett bra sätt för såväl presidenter, regeringar, oppositionsledare, människorättsaktivister, FN, överlevande och anhöriga till offer att komma till rätta med det förflutna (Hayner 1996).

A truth commission can promote reconciliation, outline needed reforms, allow victims a cathartic airing of their pains, and represent an important, official acknowledgement of a long-silenced past. It is also often hoped that this process will help keep such horrors from being repeated. (Hayner 1996).

Detta görs bl.a. genom att låta offren tala om sina upplevelser och låta dem bli till kännedom för allmänheten (Hayner 2001). Viktigt att komma ihåg, och det som oftast debatteras, är att en sanningskommission gör detta utan att gå vidare till rättegång. Man har alltså ingen dömande makt (Tepperman 2002).

2.1 Funktion & syfte

Enligt Amstutz är en sanningskommission den mest betydelsefulla innovationen för avslöjandet av fel begångna i det förflutna (2004 s.10).

Sanningskommissioner har blivit ett relativt vanligt inslag efter inbördeskrig eller diktatur. Det har gett en möjlighet för nyvalda ledare att arbeta för ett demokratiskt system och därmed vinna anseende internationellt. En sanningskommission arbetar oftast inte med domare, rättssalar och rättsliga processer. Deras uppgift är att utreda vad som har hänt i det förflutna och varför (Tepperman 2002).

Ytterligare ett av kommissionernas syften är att erkänna och bekräfta sanningen. Oftast görs detta genom att skriva en rapport som kan betraktas som en opartisk, rättvis och korrekt bild av historien, med mål att bli accepterad universellt (Hayner 1996).

2.1.1 Hur är kommissionerna uppbyggda?

Varje kommission är unik i sin uppbyggnad och struktur. Sanningskommission har blivit ett samlingsnamn på det som i vissa länder kallas *Commissions of Inquiry*, *Clarification Commission* eller som i Argentina, *Commission of the Disappeared People*. Dessa kommissioner har dock gemensamt att deras uppbyggnad skiljer sig från de flesta andra icke-statliga organisationer och kommissioner som arbetar för mänskliga rättigheter (Hayner 1996).

De två kommissioner vi kommer att titta närmare på var uppbyggda på olika sätt. I Argentina bestämde dåvarande presidenten Raul Alfonsín att kommissionen skulle vara utomparlamentarisk och bestå av medlemmar i religiösa grupper eller människorättsorganisationer, för att inte kunna utnyttjas politiskt (CONADEP 1986 s.xvi). I El Salvador bestod den av tre utomstående män från närliggande länder. Till skillnad från i Argentina var två av dem fd. politiker (Carroll 1993).

2.1.2 Sanningskommissioner i olika länder

Gemensamt för många av sanningskommissionerna runt om i världen är att de inte har kunnat göra de insatser de varit tillsatt för, oftast på grund av fortsatta oroligheter. Efter ett års hårt arbete i Filippinerna avgick kommissionärerna i protest, till följd av en militär attack mot civila. Kommissionen i Sri Lanka har inte kunnat genomföra sitt arbete på grund av att oroligheter återigen blossade upp, och i Rwanda hotades eller skadades de människor som gav kommissionen information (Hayner 1996).

Även om den huvudsakliga uppgiften för sanningskommissioner har varit gemensam - att beskriva mängden och typen av våld mot de mänskliga rättigheterna i det förflutna - har uppfattningen om dem varierat mycket. Detta bl.a. beroende på deras legitimitet, politiska auktoritet och stöd från allmänheten (Amstutz 2004 s.25). En del kommissioner, såsom de i El Salvador, Guatemala och Paraguay, var omfattande, eftersom de historiskt redogjorde för ursprunget av våldet. Andra, som de i Honduras och Uruguay fokuserade enbart på morderna och bortförandena av människor. Kommissionerna skiljer sig också utifrån ursprung och politisk auktoritet. De i Argentina, Chile och Sydafrika var statliga, medan de i Brasilien och Uruguay var inofficiella och genomförda av ickestatliga aktörer. Dessutom kan kommissionerna genomföra sina undersökningar utan att avslöja vad man hittat förrän slutrapporten är publicerad, som i Argentina och Chile. En del kommissioner, som de i Guatemala och El Salvador, försökte identifiera och namnge tjänstemän och institutioner som var ansvariga för brott mot mänskliga rättigheter medan andra, såsom de i Chile och Sydafrika, avstod från att namnge individer på grund av att bevisen inte hade insamlats genom korsförhör (Amstutz 2004 s.237).

2.2 Kritisk granskning

Både positiv och negativ kritik har förts fram sedan den första sanningskommissionen bildades. Som tidigare nämnts har kommissioner över hela världen uppkommit och verkat på olika sätt, vilket gör det svårt att hårdra deras inverkan på samhället. Trots detta finns det viss kritik som kan sägas gälla mer generellt.

2.2.1 Nackdelar med sanningskommissioner

Den vanligaste kritiken mot sanningskommissioner kommer från dem som varit inblandade i tidigare övergrepp och som menar att man ska lägga det gamla bakom sig och inte öppna upp gamla sår igen. På senare tid har kritik kommit även från andra håll, från människor som arbetar med mänskliga rättigheter. Dessa kritiker menar att sanningskommissioner är misslyckade kompromisser mellan de som söker rättvisa och de som vill förhindra den. Även om sanningskommissionerna var nödvändiga på 80- och 90-talet, har de idag minskat i betydelse då möjligheterna till rättslig prövning har ökat (Tepperman 2002).

En annan kritik som lyfts fram är att en regering kan upprätta en sanningskommission för att kunna manipulera allmänhetens bild av sanningen, så att regeringen kommer i bättre dager vad gäller mänskliga rättigheter. Det har funnits länder där regeringarna själva fortsatt att begå brott även under sanningskommissionens utredning (Hayner 1996).

Det har även riktats kritik mot att det som sanningskommissionen kommer fram till anses som den vedertagna sanningen som ska gälla för alla. Rapporten har som syfte att leda till nationell försoning, men kritikerna menar att den riktiga sanningen är mer komplicerad än så. Ytterligare ett problem är att kommissionerna har en tendens att rikta in sig på enskilda fall istället för de strukturella problemen (Tepperman 2002).

2.2.2 Fördelar med sanningskommissioner

Trots att kritik har riktats mot att sanningskommissioner saknar dömande makt, kan just avsaknaden av domstolsförfaranden också ses som en fördel. Rättegångar behöver inte vara det perfekta sättet att fastställa rättvisa vid ett maktskifte. Den avgående regimen har ofta krävt amnesti som en del av den överenskommelse som sker i samband med en demokratisering. I en sådan uppgörelse blir också många offentligt anställda, som domare, åklagare och poliser, kvar på sina poster. Detta är logiskt med tanke på de kostnader som skulle uppstå om man reformerade hela systemet på en gång. Dessutom är rättegångar dyra och nya regeringar tenderar att inte ha speciellt stora ekonomiska tillgångar. Ofta leder detta till att entusiasmen inom rättsväsendet blir låg (Tepperman 2002). Sanningskommissionen kan då ses som ett alternativ till att göra upp med det förflutna genom domstolförfarande.

Genom att inte utdela straff blir också sanningskommissionen lättare att motta för den gamla regimen och på så sätt kan man djupare undersöka de institutionella orättvisorna som förekommit. Man ger också en möjlighet för alla offer att komma till tals, vilket ses som en viktig del i läkningsprocessen för de drabbade (*ibid.*).

Precis som det finns kritik mot sanningskommissioner för att de bara ser till enskilda fall, har också motsatsen sagts. Man menar att i jämförelse med rättegångar ger sanningskommissionen en bredare bild av vad som hänt, eftersom det

då finns möjlighet att höra tusentals offer istället för att som under en rättegång titta på ett enda fall (Hayner 2001).

3 Konsolidering av demokratin

Den ursprungliga betydelsen av demokratisk konsolidering beskrev svårigheten att stabilisera det politiska läget i nya demokratier. Det var viktigt att förhindra en tillbakagång till auktoritärt styre, eftersom detta skulle vara ett direkt hot mot demokratin (Schedler 1998 s.91). Även om den tidigare förtryckande regimen inte har återfått den officiella makten i samhället, bör man vara försiktig med att anta att den inte längre kan spela en viktig roll i politiken.

Så länge det finns större grupper och institutioner med viss makt i samhället, som t.ex. militären i Latinamerika, kan demokratin alltså inte räknas som helt konsoliderad (Sørensen 1998 s.44).

3.1 Vad är konsolidering av demokrati?

Vissa menar att demokratin måste vara helt befäst i ett land, dvs. stadigt förankrad i alla delar av samhället, för att kunna kallas konsoliderad. Detta synsätt kan dock leda till att nästan inga demokratier kan ses som helt konsoliderade. Därför har vi använt oss av en definition som även innefattar länder där vissa minoriteter kan utmana den demokratiska legitimiteten. Det är dock viktigt att huvudaktörerna inte låter sig påverkas av dessa minoriteter i sin politik (Sørensen 1998 s.44).

Det finns olika teorier om vad som leder till full konsolidering av demokratin. Michael Feher skiljer mellan *purists* (purister), som anser att tillkännagivande av föröware, vedergällning och straff för begångna oförrätter är en förutsättning för att konsolidera ett laglydigt samhälle, vilket i sin tur är grunden för ett demokratiskt styre. *Pragmatists* (pragmatiker) å sin sida tenderar att se försoning och förlåtelse som grunden till konsoliderad demokrati och laglydighet. För dem är amnesti och förlåtelse det bästa alternativet för att övervinna politiska klyftor och skapa nationell gemenskap (Amstutz 2004 s.103).

Det krävs att åtminstone några faktorer är uppfyllda för att räkna ett land som konsoliderat. Staten måste t.ex. kunna skydda sina invånare och tillhandahålla vissa tjänster kontinuerligt. "No democracy can be truly anchored or consolidated unless the state has a reliable, competent bureaucratic organization at its disposal." (Suleiman 1999 s.141f.).

En annan faktor som är en viktig del i konsolideringen är den psykologiska. För att demokratin ska kunna kallas konsoliderad måste den vara djupt rotad i människors psyke (Gairdner 1999 s.11).

För att sammanfatta vårt synsätt på konsolidering kan man säga att demokratin bör vara "the only game in town" (Schedler 1998 s.91, Sørensen 1998 s.44) vilket innebär att demokratin ska vara det enda aktuella alternativet, för att kunna kallas

konsoliderad. Det är också detta som Schedler pekar på när han talar om den demokratiska konsolideringens ursprungliga betydelse (1998 s.91).

Grunden i ett demokratiskt styre är inte enbart att människor har rätt att rösta fram sina ledare, utan även att det finns möjlighet att utkräva ansvar för deras agerande (Pastor 1999 s.123). För att kunna utkräva detta ansvar är offentliggörande av sanningen avgörande för länder som går igenom en process av förändring från diktatur eller intern konflikt till demokratisering (Hayner 1998 s.30).

3.2 Vägen till konsolidering av demokrati

Demokratier byggs i flera steg under lång tid. När ett land övergått från auktoritärt styre till fria och rättvisa val, kvarstår ändå en viss oro som gör att de inte kan tillåta sig att slappna av. Osäkerheten grundar sig oftast i ouppklarade problem i landets historia, som kan ses som ett hot om återgång till auktoritär regim (Schedler 1998 s.95).

Något annat som kan ses som ett problem på vägen mot en konsoliderad demokrati är att många av de latinamerikanska länderna har hamnat i ett slags vakuum där de står och stampar mellan demokrati och diktatur (Amstutz 2004 s.137), vilket kallas för semidemokrati, eller på spanska *democradura* (Schedler 1998 s.96). Detta problem uppstår inte på grund av ett reellt hot om återgång till auktoritärt styre, utan för att det inte har satsats tillräckligt på att utveckla demokratin i landet.

En opinionsundersökning från april 2004 visar att endast 43 % av befolkningen i 18 länder i Latinamerika (Argentina och El Salvador inkluderade) till fullo stödjer demokrati, medan 26,5 % har helt andra värderingar som går emot demokratin. Som svar på undersökningen sade FN:s generalsekreterare Kofi Annan att ”The solution to Latin America's ills does not lie in a return to authoritarianism. It lies in a stronger and deeper-rooted democracy” (Hemsida UNDP). Problemet är således att demokratin måste konsolideras för att den ska kunna bli accepterad hos befolkningen.

3.3 Sanningskommissionernas del i konsolideringen

Att inte finna sig i gamla oförrätter, som tex. inhemska eller internationella regimers övergrepp, är viktigt för att det annars kan resultera i att problemen kvarstår, såväl för enskilda individer som för samhället i stort. Dessa problem kan påverka det civila samhället på ett negativt sätt. Därför är det viktigt att ta reda på så mycket som möjligt av vad som verkligen har hänt (Amstutz 2004 s.8).

Att lyfta fram kunskap om vad som hänt är sanningskommissionernas uppgift, för att försoning ska kunna ske. De är därmed viktiga organ för att inte problemen

ska ligga och gro under ytan. Sanningskommissioner kan vara ett steg i rätt riktning till att människor på ett psykologiskt plan blir mer mottagliga för demokrati.

Sanningskommissioner bidrar till att främja en återintegrering av alla olika delar av samhället i ett nyligen demokratiserat land (Snyder 2003 s.18). För att demokrati ska kunna räknas som "the only game in town" behövs ett samhälle som på alla plan är väl integrerat.

Kommissionerna kan också möjliggöra för den nya regeringen att åta sig att stärka de rättsliga institutionerna. Detta innebär dock att regeringen måste se det som en viktig uppgift att utveckla och förbättra ett institutionellt stöd för demokrati (*ibid.*s.26 & 32). Att staten kan skydda sina medborgare är en viktig faktor för att en demokrati ska kunna kallas konsoliderad. De rättsliga institutionerna är en stor del i detta arbete och om sanningskommissioner kan bidra till att stärka dessa, bidrar de också till att konsolidera demokratin.

Trots sanningskommissioners möjlighet att bidra till demokratisk konsolidering finns det en viss risk att "sanningen" blir en ursäkt för att inte gå vidare i den rättsliga processen (Gairdner 1999 s.59). Det skadar därför inte att kritiskt granska kommissionerna, såväl under pågående arbete som efteråt. Med det pragmatiska synsättet kan sanningskommissionen vara ett hinder för de människor som inget hellre önskar än att glömma och gå vidare.

4 Argentina

Argentina är Latinamerikas näst största land med en lång historia av militärdiktatur och politiska kriser. Militären i landet har traditionellt varit en dominerande faktor i inrikespolitiken och sedan 1930 har fem kupper genomförts. Numera har militären förlorat sin starka position och 1995 avskaffades värnplikten. Regeringen har den politiska kontrollen i landet och de två största partierna, *Peronistpartiet* och *Radikalistpartiet*, rivaliserar fortfarande om makten. Argentinas historia är även präglad av ekonomiska kriser som idag speglar landets tillstånd (UI 1 s.19f.).

I Argentina bor 37,8 miljoner invånare, varav över 11 miljoner i huvudstaden Buenos Aires (Geographica 2003 s.442).

4.1 Kort historisk tillbakablick

Argentinas militära historia kan härledas tillbaka till landets befrielsekrig 1819-24, då landet slog sig fritt från Spaniens kolonialisering. I samband med befrielsekriget utvecklades även en demokratisk och civil tradition nära sammankopplat med försvaret (UI 2 s.3).

Sedan landets jordägare knutit nära band med britterna under 1800-talet hade de möjlighet att göra sig betydelsefulla i landet. Samtidigt växte en köpmannaklass fram, främst i Buenos Aires. Mellan jordägarna och köpmännen uppstod konflikter som fortfarande pågår. Idag är konflikten mellan medborgarna i huvudstaden och i resten av landet fortfarande påtaglig (UI 3 s.5)

Under senare hälften av 1800-talet immigrerade många europeiska arbetare till Argentina, från bl.a. Italien och Spanien, vilket ledde till att landets befolkning flerdubblades under några få decennier och att en arbetarklass utan varken socialt eller politiskt inflytande växte fram (*ibid.*). Splittringen i samhället mellan jordägare, köpmän och arbetare tros vara en orsak till avsaknaden av sammanhållning och gemensamma värden (*ibid.* s.6). Immigranterna kan också ha bidragit till att en stor del av befolkningen idag tillhör medelklassen och är starkt influerad av europeisk kultur (Geographica 2003 s.443).

1930 störtades Argentinas regering av en militärkupp, vilket följdes av en period med korruption och förföljelse av arbetarrörelsen. Detta skapade ytterligare oroligheter som ledde fram till militärkuppen 1943 (UI 4 s.12).

4.1.1 Innan 1976

Efter militärkuppen 1943 tog överste Juan Domingo Perón över makten i landet. Perón var grundare till peronismen, som med stöd från arbetarklassen varken ville ha ett kapitalistiskt eller kommunistiskt Argentina. Perón byggde upp fackföreningsrörelsen och ökade industriarbetarnas löner kraftigt. Han gav också kvinnorna rösträtt och blev populär hos stora delar av folket, samtidigt som detta ökade motsättningarna mellan de olika samhällsskikten (UI 4 s.13f.).

I början av 1950-talet försämrades det ekonomiska läget, vilket gjorde det svårt för Peróns regering att hålla ihop landet. Presidenten störtades 1955 av militären och Argentina fick återigen en kort period med militär regim (*ibid.* s.16).

Perón lämnade landet och levde i exil i Spanien tills han med hjälp av revolutionära peronistiska grupper kunde återvända 1973. Han valdes därefter till president tack vare hans tidigare popularitet, men denna gång lyckades han inte ena landet. Perón dog redan året därpå, varpå hustrun Isabel tog över makten i det allt oroligare läget i landet (UI s.24ff.). Isabel hade ingen kraft att hindra de bombattentat, lönnmord och skottväxlingar som blev allt vanligare. (UI 3 s.8). Dessa oroligheter ledde fram till den värsta katastrofen i Argentinas moderna historia.

4.1.2 Under militärjuntan 1976-83

När militärkuppen genomfördes natten den 23:e mars 1976 var det få i Argentina som blev förvånade, och många kände lättnad efter en tid av spänning och terroråd. Denna kupp blev dock många gånger värre än de tidigare kupperna. Militärjuntan leddes av tre män med general Jorge Videla i spetsen. De inledde sitt styre med att stänga parlamentet, förbjuda politiska partier och kriminalisera fackliga aktiviteter (CONADEP 1986 s. xii).

Juntans ekonomiska politik misslyckades stort. Inflationen steg i snabb takt, landets samlade produktion minskade och militären tog enorma utlandslån som gick till vapen och privata konton. Dessa lån är något som fortfarande belastar den argentinska ekonomin (UI 3 s.8). Efter några fruktansvärda år för det argentinska folket ledde det kortvariga kriget om Falklandsöarna 1982 slutligen till militärens nederlag och därmed upplösningen av militärjuntan (UI 3 s.8f.).

Under militärjuntan hade över 10 000 människor lönnmördats, häktats utan grund, och försvunnit. Detta kallas ofta för *guerra sucia* (det smutsiga kriget) (Roht-Arriaza 1998 s.858).

4.2 Upprättandet av sanningskommissionen

Radikalistpartiets kandidat Raul Alfonsín vann en klar seger i presidentvalet 1983, vilket innebar det definitiva slutet för militärjuntans styre. Han tillsatte en kommission som skulle utreda de försvunnas öde (UI 3 s.9). Argentinas sanningsskommission *National Commission on Disappeared People* (CONADEP) upprät-

tades (Guest 1990 s.383). "Its aim was to clarify events relating to the disappearance of persons in Argentina and investigate their fate or whereabouts[...]" (CONADEP 1986 s.428). Kommissionen utredde tortyr, försvinnanden och de hemliga fångläger som upprättats runt om i landet, genom att samla tusentals vittnesmål från människor som tidigare inte vågat berätta (CONADEP 1986 s.xvi).

4.2.1 Hur uppkom idén om sanningskommissionen?

Representanter för Amnesty International började redan 1977 göra sig hörda i Argentina, liksom frivilligorganisationer som *Madres de Plaza de Mayo* (Mödrarna på Plaza de Mayo) (UI 1 s.16). Dessa utgjorde en kvinnoorganisation bildad 1977 av fjorton medelålders mödrar till försvunna barn (Guest 1990 s.383). Amnestys rapporter om försvunna människor sändes till andra länder, media och FN. Detta innebar ett hot för militärerna i juntan, vilka inte visste hur de skulle hantera situationen (Guest 1990 s.76).

Amnesty arbetade för att befria "samvetsfångar" i Argentina genom brev och tidningsartiklar. I Chile hade detta lett till stora problem för Pinochet 1973, men militärjuntan i Argentina var mer försiktig. De började smutskasta Amnestys utskända i argentinsk media. Detta ledde till protester, trots att de var förbjudna. Ungdomarna i *National Patriotic Movement* ropade: "Why don't you leave our country, slaves to Communism! Argentines: you must know that Amnesty International is our enemy!" (Guest 1990 s.83).

4.2.2 Hur togs kommissionen emot?

Sanningskommissionens första steg fick allmänhetens gensvar. Det var uppenbart att folk hade väntat på att få reda på sanningen om vad som egentligen pågått under militärjuntan. Den blev populär och möttes med entusiasm. Samtidigt orsakade kommissionen förbittring hos dem som hellre ville se andra vägar till sanning. Skeptikerna såg kommissionen som ett sätt att kringgå en djupare klarläggning av frågan och skulle ha föredragit en parlamentarisk utredning (CONADEP 1986 S.429).

När kommissionen åkte runt i landet blev den mycket uppmärksam. Närvaron av CONADEP undgick inte någon. Oftast samarbetade kommissionen med människorättsorganisationer, och de möttes inte sällan av regionala ledare som stödde projektet (CONADEP 1986 s.432).

4.2.3 Vad blev resultatet av kommissionens arbete?

I november 1984, efter bara några månaders arbete, sammanställdes de 8960 vittnesmål om försvinnanden som CONADEP tagit reda på. Detta resulterade i rapporten *Nunca Más* (Aldrig mer). Antalet människor som försvann och mördades

mellan 1976 och 1983 tros dock vara mycket högre, eftersom många fortfarande var rädda för att vittna (CONADEP 1986 s.xvi).

De vittnesmål som kom fram under kommissionens arbete var beskrivningar av tortyr, våld mot barn och gamla, kidnappningar, våldtäkter etc.

Kommissionen försökte på många sätt lokalisera de försvunna personerna, men ofta med nedslående resultat. Istället började de presentera vittnesmålen för domstolar. Informationen om vad som pågått under juntatiden ökade därmed (CONADEP 1986 s.435).

4.2.4 Kritisk granskning av sanningskommissionens arbete

Även om man anser att det viktigaste efter militärjuntan var att ta reda på sanningen, är det inte säkert att en sanningskommission nödvändigtvis är effektivare än domstolar (Mendez 1997 s.278).

Redan från början hade CONADEP svårt att finna förtroende hos andra grupper som hade etablerat sig i området. Många människorätsorganisationer hade hellre sett en parlamentarisk kommission med makt att kalla vittnena inför rätta. Istället var CONADEP ett rådgivande organ som endast kunde samla ihop fakta och sedan skicka detta vidare (Guest 1990 s.383). Hårdast kritik från dessa grupper kom från de tidigare nämnda Mödrarna på Plaza de Mayo (*ibid.* s. 52ff.). Dessa riktade kritik mot CONADEP bl.a. genom att anklaga ordförande Ernesto Sabato för att ha samarbetat med militärjuntans ledare Jorge Videla (*ibid.* s.553).

CONADEP lyckades trots allt vinna gensvar hos befolkningen, och den bidrog till kunskapen om många övergrepp som inte uppdragats tidigare. Denna framgång ledde dock inte till att kommissionen lyckades uppnå andra politiska och sociala mål såsom upprättelse för offren, stärkande av demokratiska institutioner eller uppmuntran till försoning (Amstutz 2004 s.129).

4.3 Domstolsförfarande

Sanningskommissionen i Argentina hade, genom att noga undersöka varje fall av tortyr och försvinnande, gjort det lättare att åtala nio före detta militära befälhavare (Guest 1990 s.386).

En civil domstol påbörjade arbetet med att ställa militärjuntan till svars för sina handlingar redan 1984. Det var en viktig händelse i argentinsk historia, och ledde till att general Jorge Videla och kommendörkapten Emilio Massera dömdes till livstids fängelse för mord och tortyr. Även tre andra juntaledare dömdes till fängelse, och utredningarna fortsatte till officerare på lägre nivå (Hemsida HRW).

Domstolsprocessen var inte helt okomplicerad. Alfonsín ansåg det nödvändigt att använda militära domare vid rättegångarna, eftersom en civil domstolsprövning vore att införa en retroaktiv åtgärd, vilket skulle kunna underkännas efteråt. Därför presenterade Alfonsín ett lagförslag som innebar att de militära domstols-

utslagen skulle prövas i civila appellationsdomstolar för brottmål (UI 3 s.10). Detta genomförande ledde till att militärerna till slut kunde dömas.

4.3.1 Domarna 1985-87

Under fyra månader 1985 kallade advokat Julio César Strassera många av de vittnen som CONADEP talat med. Då rättegången öppnade den 22:a april var läget spänt och 80 000 argentinare väntade utanför domstolsbyggnaden. Svårigheterna för Strassera låg i att rättegången var en del av en politisk kompromiss där utgången spelade stor roll såväl för Alfonsíns regering som för folket. Utmaningen låg även i att Strassera behövde bevisa att de nio militärer som stod inför rätta hade ansvar för tusentals liv utan att de själva hade avlossat ett skott (Guest 1990 s.387).

Alfonsíns nära samarbete med militären gjorde att han efter protester från armén försökte avbryta rättegångarna, men han möttes då istället av protester från folket (Hemsida HRW).

I december 1986 satte Alfonsín press på domstolsförfarandet och lagstiftade om ett slut på alla rättegångar som inte genomförts inom 60 dagar. Arbetets takt ökade dramatiskt, vilket ledde till att Alfonsín pressades hårt. Militära enheter krävde total amnesti, och Alfonsín utvidgade då lagen om *due obedience*. Detta täckte så gott som alla brott begångna under det smutsiga kriget och kom att innebära total amnesti för många av de åtalade (Guest 1990 s.390).

4.3.2 Hävandet av amnestin

Befälhavarna och de högsta officerarna som inte fått amnesti, blev benådade av president Menem på 1990-talet och gick återigen fria (Roht-Arriaza 1998 s.858).

Till skillnad från de tidigare kraven från människorättsorganisationer på rättegångar och straff, insisterade släktingar till de försvunna på att sanningen var viktigare än vedergällning. Som ett resultat av detta bildades så kallade *truth-telling movements*, som med påtryckningar lyckades namnge flera förövare i mitten på 1990-talet.

I mars 1996 anklagades återigen ett fyrtiotal högt rankade officerare för folkmord, terrorism, mord och försvinnandet av tusentals människor. Officerarna anklagades av släktingar till spanska medborgare som dödats under det smutsiga kriget. Den spanska domstolen hade jurisdiktion över dessa fall mot argentinska medborgare, och lyckades i oktober 1997 döma en f.d. argentinsk officer i Spanien. Även flera hundra italienska familjer som fallit offer för det smutsiga kriget i Argentina gick till domstol i Italien (Roht-Arriaza 1998 s.859).

Människorättsorganisationer, argentinska domare och åklagare har med hjälp av påverkan från bl.a. Frankrike, Sverige och Tyskland bidragit till att skipa rättvisa efter militärjuntan (Hemsida HRW).

Hösten 2001 upphävdes helt de amnestilagar som den federale domaren Gabriel Cavallo 1986-87 hade funnit vara oförenliga med Argentinas skyldighet att

värna om de mänskliga rättigheterna. Detta upphävande ledde till den första domen sedan 1987 (*ibid.*).

4.4 Dagens Argentina

Idag har Argentina tillfälle att äntligen göra upp med sitt förflutna, och det verkar som om landet, i likhet med Chile, håller på att ta till vara på denna möjlighet. Den argentinska domstolen har återupplivat de fall som verkade helt stillastående för bara några få år sedan (Hemsida HRW).

I början av 2000-talet ökade antalet rättegångar och 2002 var fler än 25 federala domstolar involverade i rättsprocesser mot de skyldiga från juntatiden. För släktingarna blev detta ett sätt att genom domarna få reda på vad som egentligen hänt de försvunna (Amstutz 2004 s.128).

4.4.1 Sanningskommissionens konsekvenser på dagens samhälle

Samtidigt som sanningskommissionens arbete i Argentina underlättade arbetet för domstolarna för att dessa skulle kunna åtala de skyldiga, har intresset hos regeringen inte alltid varit tillräckligt stort för att effektivt kunna genomföra processen (Hemsida HRW).

Fernando de la Rúa, president 1999-2001 (UI 1 s.22) visade inget stöd för de ansträngningar som gjordes för att ta reda på sanningen. Regeringsmedlemmarna lyckades inte visa att militären samarbetade med domstolarna, vilket var nödvändigt för att få igenom domarna. Regeringen vägrade även att samarbeta med icke-argentinska domstolar, t.ex. i Frankrike och Italien fram till 2001 (Hemsida HRW 2001). Dock lyckades Sverige inleda en rättslig process mot f.d. marinofficeren Alfredo Astiz som anklagas för bortförandet av svenskan Dagmar Hagelin i Argentina 1977 (UI 1 s.19). 2003 var de flesta av de ca 9000 fallen av försvunna människor som sanningskommissionen samlat vittnesmål om ouppklarade. Någon definitiv sanning om vilka grupper och personer som är ansvariga har inte lyckats slås fast, vilket innebär att Argentina har mycket kvar av arbetet för återuppbyggnad och ansvarstagande (Amstutz 2004 s.137).

4.4.2 Kommissionen och konsolideringen av demokratin i Argentina

Det argentinska samhällets långa historia av starka ledare, konflikter och bristande gemenskap i samhället, sägs ha stått i vägen för framväxten och konsolideringen av demokratin (UI 3 s.30). Om det inte varit för vissa ledare och deras initiativ till uppgörelse hade förmodligen demokratin varit ännu mindre utvecklad än vad den är idag.

I Argentina måste sanningskommissionens arbete sägas ha följt den puristiska vägen. Kommissionen utgjorde förarbetet genom att namnge förövare och ta reda

på sanningen. Resultatet av arbetet ledde i sin tur till domstolsbeslut (Amstutz 2004 s.103). Alfonsín hoppades att detta skulle bidra till en konsolidering av demokratin, men det blev inte riktigt som han tänkt sig. Istället menar vissa kritiker att betoningen på brottslingarna och det förgångna kan sägas ha bidragit till att konsolideringsprocessen tog längre tid, eftersom det skapade en "vi-mot-dom"-känsla mellan de som ville glömma och de som förespråkade vedergällning (*ibid.* s.126).

Kritiken mot sanningskommissionen i Argentina bottnar främst i att den inte satsade tillräckligt på återupprättande och framåtblickande satsningar på demokrati och reformer (*ibid.* s.116). En balans mellan fokusering på det förflutna och framtiden borde vara det ultimata för en demokratisk konsolidering.

Ytterligare något som inte prioriterades av sanningskommissionen i Argentina var ekonomin och en reform av denna, vilket var nödvändigt för att demokratin skulle kunna utvecklas (Sørensen 1998 s.130). Landets ekonomiska problem efter militärjuntan sägs vara en viktig orsak till landets ostadiga demokrati.

Eftersom åsikterna om allt detta så tydligt går isär, går det inte att ge något säkert svar på om kommissionen verkligen varit ett steg på vägen mot konsolidering. Många tycks dock vara överens om att det finns mycket kvar att göra för att kunna kalla Argentina för en konsoliderad demokrati.

5 El Salvador

El Salvador är ett litet land i Centralamerika. Till ytan är det inte större än Ångermanland. Där bor dock cirka 6.2 miljoner människor varav 1.2 miljoner bor i huvudstaden San Salvador (UI 5 2002 s.3ff.). Militären, eller partier med nära anknytning till militären, har varit en dominerande faktor i politiken i El Salvador ända sedan självständigheten 1821. De stora partierna i dagens El Salvador är högerpartiet *Republikanska nationella alliansen* (ARENA) och vänsterpartiet *Fronten Farabundo Martí för nationell befrielse* (FMLN). Militärens gamla högerparti *Nationella försoningspartiet* (PCN) fick i det senaste presidentvalet så pass få röster att de inte längre räknas som ett parti. De behåller dock sina platser i parlamentet (Hemsida Exportrådet). El Salvadors president, Tony Saca, tillhör ARENA. Dock är FMLN det största partiet i parlamentet, men ARENA har med stöd av PCN majoritet där (Hemsida UBV).

5.1 Kort historisk tillbakablick

Innan spanjorerna kom till El Salvador hade området varit befolkat av indianer i flera tusen år. Mayakulturen var den som först utvecklades både i El Salvador och i dess grannländer. Mayakulturen dominerade i området mellan 250 e Kr till 900-talet. Därefter var det en annan folkgrupp, pipilerna, som blev den dominerande fram till spanjorernas intåg i landet (UI 5 2002 s.7). Ursprungsbefolkningen utgör idag cirka 5 % av den totala befolkningen (UI 5 2002 s.5).

Spanjorerna anlände till El Salvador för första gången 1524, men det var inte förrän vid ett andra försök 1525 som de lyckades ta kontroll över territoriet och införliva detta med den spanska kolonin Guatemala. El Salvador förblev en spansk koloni fram till självständigheten 1821 (Background 2001).

5.1.1 Från självständigheten till 1979

El Salvador, tillsammans med de andra centralamerikanska staterna, förklarade sig självständigt 1821. Till en början bildade dessa stater en federation, men den upplöstes 1838 (Background 2001). Från 1841 är El Salvador en självständig republik (UI 5 2002 s.7).

El Salvadors första tid som en självständig stat utmärktes av regelbundna oroligheter och revolutioner. Den ekonomiska eliten styrde landet tillsammans med militären, och all makt var koncentrerad till ett fåtal rika jordägare (Background 2001).

Från mitten av 1800-talet har kaffe odlats för export i El Salvador. När exporten i slutet på 1800-talet steg kraftigt genomförde staten en reform som innebar möjlighet till privat äganderätt över jorden. Detta innebar att stora sociala klyftor uppstod då tre fjärdedelar av jorden kontrollerades av två procent av befolkningen, medan en majoritet av salvadoranerna blev säsongarbetare på storgodsen (UI 5 2002 s.8).

I och med den ekonomiska krisen på 1930-talet föll kaffeexporten drastiskt, vilket drabbade den salvadoranska ekonomin hårt. Samtidigt hade den allt större arbetarklassen börjat tröttna på och ifrågasätta den politiska ordning som rådde i landet, där en enväldig president stöddes av de rika köpmännen och storgodsägarna. Arbetarklassens krav på reformer och demokrati ledde till landets första någorlunda fria val 1931. Valet vanns av arbetarpartiet men i december samma år störtades presidenten genom en statskupp (*ibid.*).

Från 1930-talet och fram till och med 1970-talet dominerades den politiska arenan av auktoritära regeringar som utövade politiskt förtryck och genomförde reformer för att kunna behålla makten (Background 2001). De som hade makten under denna period var antingen militärer eller partier med nära anknytning till militären (UI 5 2002 s.8).

5.1.2 Inbördeskriget

Under 1970-talet växte sig oppositionen starkare. Vid valen 1972 och 1977 användes valfusk och PCN kom till makten trots att en koalition av dåvarande vänster- och centerpartier hade vunnit (Hemsida UBV). Stora folkrörelser började växa fram, flera gerillagrupper uppstod och fick allt fler sympatisörer. Samtidigt genomförde högerextremistiska grupper terrorhandlingar mot civilbefolkningen, vilket skedde med militärens inofficiella stöd (UI 5 2002 s.9).

Den 15 oktober 1979 störtades regeringen och det konservativa partiet PCN genom en kupp. En reformvänlig junta bestående av både militärer och civila övertog makten. Tanken var att man tillsammans skulle försöka hitta en lösning på landets problem, militären tog dock alltmer över juntan och ersatte de civila. Samma år gick fem gerillagrupper samman och bildade den gemensamma gerillan FMLN.

FMLN godkände inte den nya regeringen och inledde en offensiv mot den, något som blev upptakten till det tolv år långa inbördeskrig som utspelade sig i El Salvador (Hemsida UBV). Under inbördeskriget 1980 till 1992 mördades 75 000 människor, varav de flesta civila (Truth will out 1993).

Både höger- och vänsterstyrkor gjorde sig skyldiga till långtgående brott mot de mänskliga rättigheterna (Background 2001). Offren för kriget var framför allt de personer som hjälpt gerillan eller de som misstänkts stödja gerillan (Roht-Arriaza 1998 s.849). Det finns flera fall som även internationellt fått mycket uppmärksamhet. I december 1980 sköts biskop Oscar Romero till döds under pågående gudstjänst, för att han öppet varit kritisk mot högerns terror (UI 5 2002 s.4). Ett år senare våldtogs och mördades fyra amerikanska kvinnor, i byn El Mozote utfördes en massaker där över tusen människor dog och 1989 mördades sex jesuit-

präster (Truth or Consequences 1993). Detta är bara några få exempel på alla de brott mot de mänskliga rättigheterna som förekom under inbördeskriget.

Under kriget hölls flera val och El Salvador fick en ny konstitution 1983, vilket dock inte var tillräckligt enligt FMLN. 1989 när ARENA:s presidentkandidat vann valet överlämnades för första gången makten i El Salvador från en fritt vald ledare till en annan. Den nya presidenten, Alfredo Cristiani, sökte en dialog med FMLN för att få ett slut på konflikten. Efter förfrågan från de centralamerikanska presidenterna gick FN in som medlare i konflikten. Detta ledde till fredsavtalet den 16:e januari 1992 (Background 2001).

5.2 Upprättandet av sanningskommissionen

Regeringen i El Salvador hade inget intresse av att bilda en sanningskommission. FMLN använde dock sitt inflytande under fredsförhandlingarna för att få till stånd en utredning om brott mot mänskliga rättigheter (Popkin 2000 s.160). Resultatet blev en FN-sponsrad sanningskommission som bestod av Belisario Betancur, f.d. president i Colombia, Reinaldo Figuredo, f.d. utrikesminister i Venezuela, och Thomas Buergenthal, Professor i juridik vid George Washingtons universitet (Carroll 1993). Sanningskommissionens uppgift var att bidra till att skapa försoning i El Salvador.

5.2.1 Hur uppkom idén om sanningskommissionen?

Idén med själva sanningskommissionen var, som nämnts tidigare, en del av den fredsbyggelse de båda parterna i konflikten kommit överens om. Anledningen var att man ville undersöka de allvarliga våldshandlingar som hade pågått sedan 1980. Den effekt våldet haft på samhället krävde att sanningen kring det blev känt för allmänheten. De gamla stridande parterna: regeringen (med militären och dödsskvadronerna) och FMLN, sa också att man skulle genomföra de reformer som rekommenderades av kommissionen (Hemsida IACHR).

5.2.2 Vad blev resultatet av sanningskommissionens arbete?

Den 15:e mars 1993, efter ett halvårs arbete, lämnade sanningskommissionen ifrån sig sin slutrapport på 800 sidor, *From Madness to Hope: The 12-Year War in El Salvador*. Man hade undersökt ca 18 000 fall (Truth will out 1993), och cirka 2000 personer hade vittnat (The truth hurts 1993). 90 % av alla fallen visade sig vara kränkningar av de mänskliga rättigheterna utförda av armén eller de så kallade dödsskvadronerna, som var sammanlänkade med säkerhetsstyrkorna. Resultatet ledde till att kommissionen rekommenderade att 40 officerare inom militären borde avskedas (Truth will out 1993).

Även gerillagruppen FMLN:s aktiviteter fanns dokumenterade i rapporten. Sex av ledarna ansågs ansvariga för morderna på elva borgmästare och kommissionen rekommenderade att de sex skulle hindras från att ha offentliga uppdrag under en tioårsperiod (*ibid.*).

Sanningskommissionen hade ingen reell makt att döma några av förövarna. Det enda man hade möjlighet till var att namnge dem som utfört de kriminella handlingarna. Man gav också rekommendationer till vad som borde göras med dem (Aryeh 1993). Trots sanningskommissionens rekommendationer röstade parlamentet, en vecka efter publiceringen av rapporten, igenom amnesti för de anklagade på båda sidor (The truth hurts 1993).

5.2.3 Hur togs sanningskommissionen emot?

Presidenten under den här tiden, Alfredo Cristiani, kämpade till en början för att hålla resultatet av sanningskommissionen hemligt under fem år. Han var rädd för de reaktioner som skulle komma från militären och FMLN med tanke på alla de personer som namngavs i rapporten. Cristiani ändrade till slut uppfattning och menade att det var viktigt att sanningen kom fram (Truth will out 1993). Dock ansåg han att kommissionens rekommendationer kanske inte skulle leda till förlikning utan till vidare konflikt (Truth or Consequences 1993).

FMLN godtog kommissionens resultat, även rekommendationerna om att deras ledare inte skulle få verka aktivt i det offentliga livet under tio år. Man bad dock inte om ursäkt för de handlingar man genomfört (Carroll 1993).

Den salvadoranska militären å sin sida deklarerade att de motsatte sig kommissionens rapport eftersom den var ”unfair, incomplete, illegal, unethical, partial and disrespectful” (Hemsida IACHR). Vidare sade militären att de var stolta över att ha utfört sitt uppdrag att försvara befolkningen genom sina handlingar under inbördeskriget (Hemsida IACHR).

5.2.4 Kritisk granskning av sanningskommissionens arbete

Kritik har riktats mot sanningskommissionen och dess arbete. Trots att den salvadoranska regeringen redan innan sanningskommissionens rapport hade talat om amnesti, valde kommissionen att i sin rapport inte nämna detta (Mendez 1997 s.268). Andra som är mer positivt inställda till amnesti menar dock att sanningskommissionen har gett politikerna ett legitimt skäl att ge amnesti (Snyder 2003 s.43f.).

Något annat som nämnts är att eftersom man valde att tillsätta enbart icke salvadoraner i kommissionen har det lett till att flera delar av det salvadoranska samhället ser rapporten som ett externt dokument om deras land. Detta kan ha medfört att man inte tagit till sig den på samma sätt som man annars hade gjort (*ibid.* s.269).

Parterna i konflikten hade på förhand bestämt att sanningskommissionens rekommendationer skulle vara bindande. Trots detta är det ytterst få av dessa som

faktiskt har implementerats i det salvadoranska samhället (Hayner 1996). Detta bör dock inte ses som en direkt kritik mot sanningskommissionen, utan snarare mot det politiska etablissemanget i El Salvador, som inte genomfört de reformer som sanningskommissionen förespråkade.

Ytterligare något som kan ses som direkt kritik mot kommissionen är att den inte tog upp och undersökte den roll som utländska regeringar haft i konflikten (Hayner 1996). Bland dessa kan nämnas USA:s stöd och träning av den salvadoranska militären under kriget (Popkin 2000 s.120).

5.3 Avsaknad av domstolsförfarande

Som nämnts tidigare utlystes amnesti till de personer som brutit mot de mänskliga rättigheterna under inbördeskriget och även tidigare dömda inkluderades. Amnestin gäller än idag och stark kritik har riktats mot den. Amnesty International skriver bland annat att enligt internationell lag är El Salvador skyldig att undersöka brott mot de mänskliga rättigheterna och åtala och döma de ansvariga. Amnesty menar att amnestilagen inte är förenlig med dessa internationella åtaganden (Hemsida Amnesty).

Något som dock kan rättfärdiga amnesti är att man tror att detta bidrar till nationell försoning och fred. I El Salvador sade man att amnestin kunde berättigas för att det bidrog till att få slut på inbördeskriget, skapa nationell enhet och politisk försoning (Amstutz 2004 s.22).

5.3.1 Varför har man inte dömt de ansvariga?

Genom att införa amnesti var det lättare att få viktiga aktörer, såsom militärer och domare, att samarbeta gällande genomförandet av fredsprocessen. Amnestin hjälpte till att underlätta den institutionella förändringen som behövde genomföras efter inbördeskriget. Sanningskommissionens rapport sågs som en farlig provokation till denna process, och många såg rapporten som vinklad (Snyder 2003 s.35). Vissa menar att rättegångar inte bidrar till att stoppa fortsatt våld och är inte heller är tydligt sammankopplat med konsolideringen av fredlig demokrati. I stället menar dessa att det är amnestin som varit nyckeln till en fredlig överenskommelse (Snyder 2003 s.43).

Även sanningskommissionen gjorde vissa yttranden mot att ta upp fallen i domstol. Man menade att på grund av domstolsväsendets involvering och medverkan till den utbredda straffriheten, samt kopplingar till både parlament och regering, kunde åtal bli kontraproduktivt och kanske inte leda till ett rättvist utslag (Roht-Arriaza 1998 s.850).

5.3.2 Kritik mot amnestin

Röster har höjts mot amnestin och för vikten av att döma de människor som gjort sig skyldiga till brott mot de mänskliga rättigheterna. Den Inter-amerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter (IACHR) har i en rapport beskrivit amnestilagen som olaglig. De har fått stöd från Amnesty International i denna fråga. IACHR menar vidare att El Salvador måste annullera amnestilagen och ta till alla möjliga medel för att se till att de som utpekats som skyldiga till brott mot de mänskliga rättigheterna under inbördeskriget ställs inför rätta (Hemsida Amnesty).

5.4 Dagens El Salvador

Trots att kriget är slut är våldet fortfarande ett markant inslag i det salvadoranska samhället. Kriminaliteten är ett av de största problemen i landet. Kriminella gäng, så kallade *maras*, som ofta består av hemvändande ungdomar från USA utgör det största problemet. I snitt dödas 17 människor om dagen i El Salvador och under år 2000 kidnappades 112 personer. Även delar av det politiska våldet finns kvar. Högerns dödspatruller misstänks vara inblandade i mord på kriminella och andra "icke önskvärda". Det spekuleras även i att polisen varit inblandad i detta (UI 5 2002 s.16 & 24).

5.4.1 Sanningskommissionens konsekvenser på dagens samhälle

Som ett resultat av sanningskommissionens arbete har flera olika reformer genomförts i El Salvador. De officerare som anklagades för brott mot mänskliga rättigheter är, även om de inte blivit dömda, inte längre kvar på sina poster inom militären. Något annat som sanningskommissionen rekommenderade var att domarna i högsta domstolen skulle bli utbytt, vilket också skett. Att ersätta domare på lägre nivå har tagit längre tid och är fortfarande inte en helt genomförd process (Background 2001).

Trots detta menar kritiker att den amnesti som gavs tog ifrån rapporten den tyngd och påverkan som den kunde ha fått på det salvadoranska samhället (Mendez 1997 s.268f.). Rättsystemet är ineffektivt och delvis korrumperat och polisväsendet fungerar inte heller som det borde. Traditionen av korruption i kombination med oförutsägbart beslutsfattande gör att förtroendet för politikerna är mycket lågt. I en opinionsundersökning som nyligen genomfördes, visade det sig att endast 1 % av landets befolkning har förtroende för parlamentet (Hemsida Exporrådet).

5.4.2 Analys av kommissionens del i konsolideringen i El Salvador

Om man som puristerna anser att tillkännagivande av förövare, vedergällning och straff för begångna oförrätter är vägen till en möjlig konsolidering av demokratin, är det få som skulle påstå att sanningskommissionen i El Salvador har bidragit till detta. Man kan möjligtvis säga att genom att namnge en del av förbrytarna har man medverkat till ett tillkännagivande av dem.

Om man istället har ett pragmatiskt synsätt och lägger vikten vid försoning och förlåtelse, har kommissionen varit ett steg på vägen mot en konsolidering av demokratin. Detta gäller dock förmodligen bara själva idén om kommissionen och inte resultatet eftersom man inte kan vara säker på att detta lett till en konsolidering.

Vissa menar att i El Salvador har sanningskommissionen bidragit till att konsolidera demokratin genom att undersöka rättsväsendets del i de förbrytelser som skedde under inbördeskriget. Den reform som kommissionen rekommenderade skulle se till att rättsväsendet fick en internationellt accepterad standard (Snyder 2003 s.32). Trots att man har bytt ut domarna i hösta domstolen har inte rekommendationerna infriats då rättsväsendet fortfarande är ineffektivt och korrumpert.

Oavsett om man anser att kommissionen har bidragit till att konsolidera demokratin i El Salvador eller ej är det svårt att kalla El Salvador för en konsoliderad demokrati. Om ett land har ett rätts- och polisväsende som inte fungerar fullt ut och en stor misstro mot det politiska och demokratiska systemet i allmänhet kan man knappast säga att demokratin är *the only game in town*.

6 Analytisk jämförelse

Vilka möjligheter till demokrati har Argentina och El Salvador? Kommer länderna att återgå till auktoritärt styre, konsolidera demokratin eller bli kvar i ett tillstånd av democradura, dvs. semidemokrati?

Detta och mycket mer bör man fråga sig vid analysen av sanningskommissionernas arbete i Argentina och El Salvador och deras roll för konsolideringen av demokratin.

6.1 De olika följderna av kommissionernas arbete

Tiden under militärjuntans styre i Argentina var ett hårt slag mot landets invånare. Över 10 000 människor mördades eller försvann under det smutsiga kriget mellan 1976-1983. I El Salvador pågick konflikten under en längre tid, 1980-1992, och ca 75 000 människor dödades. Den längre tidsperioden och det mer omfattande antalet fall att undersöka kan ha gjort att arbetet för sanningskommissionen i El Salvador blev mer svårhanterligt. Skillnaderna kan så småningom ha lett till att resultatet av de båda kommissionernas arbete kom att bli olika. Med orsakskedja menar vi de faktorer som kan ha påverkat de led som lett till att man i Argentina gått till domstol medan man i El Salvador tillämpar amnesti.

Det faktum att El Salvadors konflikt låg senare i tid kan också vara en bidragande faktor till att de ännu inte har gått vidare till domstol. Detta antagande grundar sig i att det tog många år för Argentina att upphäva sin amnestilag. Å andra sidan kan El Salvadors ovilja att gå vidare till en rättslig process bottna i att de anser att det gör mer skada än nytta att riva upp gamla sår.

6.1.1 Sanningskommissionernas sammansättning och politiska stöd

I Argentina var kommissionen sammansatt av personer oberoende av parlamentet men ändå aktiva inom nationella organisationer. Detta var möjligt eftersom militären hade tappat sitt politiska inflytande och president Alfonsín verkade villig att ta reda på sanningen. Det folkliga stödet för en utredning syntes inte minst i och med hans seger i valet 1983.

I El Salvador bestod kommissionen av utländska medborgare. Anledningen till detta var att läget fortfarande var så polariserat att det inte gick att hitta några inflytelserika salvadoranska personer som båda parter kunde acceptera. Skillnaderna mellan kommissionernas sammansättning i Argentina och El Salvador kan ha lett till att det blev svårare för befolkningen i El Salvador, än i Argentina, att accepte-

ra sanningskommissionens arbete och resultat. Detta för att de utomstående personer som höll i utredningen i El Salvador inte själva hade upplevt det som hände under inbördeskriget.

I Argentina var det de dominerande ledarna som till stor del avgjorde vilken väg man valde att gå. Partipolitisk tillhörighet tycks inte ha varit en avgörande faktor för om ledarna efter militärjuntans fall valde amnesti eller domstol som tillvägagångssätt. I El Salvador däremot har presidenterna varit mer eniga gällande amnestin. Detta beror troligtvis på att de varit från samma parti, ARENA, ända sedan 1989 då det fortfarande var krig. Detta är en viktig aspekt då det innebär att ARENA hade politisk makt när övergreppen fortfarande pågick och även själva var en del av dem. Därför är det inte konstigt att parlamentet valde att rösta igenom en amnestilag. Kanske kommer det dock att ske en förändring nu när vänsterpartiet FMLN får allt större makt i parlamentet.

6.1.2 Mottagande och resultat av sanningskommissionernas arbete

I Argentina blev sanningskommissionen mycket uppmärksammas både i media och i folkmun. Detta kan ses som både negativt och positivt för befolkningen. Sanningskommissionens dominans ledde förmodligen till att andra möjligheter till utredning av militärjuntans brott hamnade i skymundan, samtidigt som kommissionen tjänade på att synas för att få internationellt stöd. Regeringens samarbete med kommissionen ledde även till att rapporten lättare kunde distribueras runtom i landet.

I El Salvador gjorde regeringen ingenting för att sprida sanningskommissionens rapport, och några år senare fanns den knappt att få tag på (Popkin 2000 s.122).

Presidenten i El Salvador kämpade i början för att hemlighålla sanningskommissionens rapport. Det är därför möjligt att kommissionen inte fick så mycket uppmärksamhet i landet som den behövde för att kunna föra fallen vidare till domstol. På grund av att kommissionen sponsrades av FN fick den ändå mycket uppmärksamhet internationellt. En möjlighet hade kunnat vara en internationell *ad hoc*. domstol liknande den i Rwanda. Vi tror dock att USA:s stöd till den salvadoranska militären under kriget inte gjorde detta till ett realistiskt alternativ. USA ville förmodligen inte att det skulle märkas att de varit inblandade i konflikten.

Att Argentina gått vidare till domstol kan bero på att sanningskommissionens arbete fick så pass mycket större effekter på samhället än i El Salvador. I och med att kommissionen uppmärksammades i Argentina, banade detta väg för organisationer som utövade påtryckningar, exempelvis Mödrarna på Plaza de Mayo.

6.2 Konsolideringen av demokratin

Beroende på om man enligt Michel Fehers uppdelning väljer det puristiska eller pragmatiska synsättet för att se på konsolidering av demokratin, kan man argumentera olika för hur långt Argentina och El Salvador har kommit.

Om man är purist anser man förmodligen att Argentina har kommit längst i konsolideringen, eftersom de har försökt göra upp med sitt förflutna genom vedergällning och straff. Sanningskommissionens arbete var därför ett steg på väg mot konsolideringen av demokratin eftersom det ledde till att förövarna kunde åtalas och dömas.

Om man är pragmatiker anser man förmodligen att El Salvador har tagit det rätta steget mot konsolidering av demokratin genom sin amnestilag. Sanningskommissionens namngivande av förövarna kan då tyckas fullt tillräckligt för att landet ska kunna bli konsoliderat. Man anser då förmodligen att Argentinas väg har lett till att man satsat mer på det förflutna än på framtiden, och på så sätt inte gått vidare i den demokratiska processen.

Utifrån studien av de båda länderna tycks Argentina idag vara ett mer välmående samhälle. Därför verkar det puristiska synsättet vara det bästa för konsolidering av demokratin. Man måste däremot komma ihåg att Argentina haft nästan tio år mer på sig att komma till ro med sitt förflutna.

I varken Argentina eller El Salvador kan demokratin sägas vara *the only game in town* eftersom det fortfarande finns odemokratiska inslag i samhällena och befolkningarna betraktar sina länder som semidemokratier. Trots att demokratin inte är konsoliderad i de båda länderna anser vi att sanningskommissionerna varit viktiga för att leda utvecklingen i demokratin riktning. Deras roll har varit att gräva i det förflutna så att inte problemen ska kvarstå och i sin tur påverka samhället negativt.

Det måste finnas tillit och kontinuitet i en demokratiskt konsoliderad stat. Därför är ett fungerande rättsväsende viktigt. Genom att gå till domstol i Argentina har man visat att landet har ett bättre fungerande rättssystem än i El Salvador. Vi menar att så länge El Salvador sopar gamla oförrätter under mattan kommer landet inte att kunna räknas som en konsoliderad demokrati. Argentina har i detta avseende kommit längre.

Man får inte glömma att ta hänsyn till att demokratin inte är särskilt populär i dagens Argentina och El Salvador. Det är därför inte alls säkert att en konsolidering skulle göra demokrati mer eftertraktat. Vi tror ändå att demokrati är ett mycket bättre alternativ än att återgå till ett auktoritärt styre. Motviljan mot demokrati ligger möjligtvis i att man fortfarande bara har upplevt den som semidemokrati.

Huruvida Argentinas val att gå till domstol kan sägas bero på att de redan hade kommit längre i konsolideringen av demokratin finns inget säkert svar på. Det kan lika gärna vara så att beslutet att gå till domstol ledde till att demokratin tog ett steg närmare konsolidering.

6.3 Sammanfattning och slutsats

Vi har tittat närmare på vad sanningskommissioner är och hur de har använts i Argentina och El Salvador. Vi har även studerat konsolidering av demokrati eftersom vi anser det vara en viktig faktor för att människor ska vilja ha demokrati. Argentina och El Salvador har utgjort bra exempel på hur sanningskommissioner kan kopplas till konsolidering av demokrati.

I vår jämförande analys har vi kommit fram till olika anledningar till varför Argentina har använt sig av domstolsförfarande medan El Salvador fortfarande har en amnestilag. Vi har inte hittat en specifik anledning till denna skillnad utan det verkar vara många faktorer som har samspelat. Man bör dock inte glömma att ledares inflytande kan ha större betydelse än man tror.

Inget av länderna kan kallas en helt konsoliderad demokrati, men Argentina har kommit längre i denna process än El Salvador. Sanningskommissionerna i Argentina och El Salvador har bidragit till att uppdaga sanningen så att samhällets olika beståndsdelar har kunnat börja samspela bättre. Därför kan kommissionerna ses som en del i konsolideringen av demokratin.

Eftersom Argentina och El Salvador endast är två av många länder som haft sanningskommissioner, får man förmodligen ett annat resultat om man väljer att studera två andra länder. Det går således inte att dra några generella slutsatser utifrån denna studie om sanningskommissioners del i konsolidering av demokrati. Inte heller finns det något rätt eller fel i frågan om ett land bör gå vidare till domstol eller tillämpa amnesti för att komma till rätta med det förflutna. Vi tycker oss dock kunna se fler fördelar med domstolsförfarande än med amnesti.

Referenser

Böcker

- Amstutz, Mark R, 2004. *The Healing of Nations- the Promise and Limits of Political Forgiveness*. Lanham: The Rowman & Littlefield Publishers, inc.
- Anderson, Benedict, 1991. *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- CONADEP, Report by the National Commission on Disappeared People, 1986. *Nunca más* (Never again).
- Gairdner, David, 1999. *Truth in transition. The role of truth commissions in political transition in Chile and El Salvador*. Bergen: Chr. Michelsen Institute.
- Geographica. Atlas och uppslagsverk över världens folk och länder*, 2003. Könnemann för Tandem Verlag GmbH.
- Guest, Iain, 1990. *Behind the Disappearances. Argentina's Dirty War Against Human Rights and the United Nations*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Pastor, Robert A, 1999. "The Third Dimension of Accountability: The International Community in National Elections" i Schedler, Andreas-Diamond, Larry-Plattner, Marc F (red.) *The Selfrestraining State. Power and Accountability in New Democracies*. Boulder: Lynne Rienner Publishers inc.
- Popkin, Margaret, 2000. *Peace Without Justice. Obstacles to Building the Rule of Law in El Salvador*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Suleiman, Ezra, 1999. "Bureaucracy and Democratic Consolidation: Lessons from Eastern Europe" s.141ff. i Anderson, Lisa (red.). *Transitions to Democracy*. New York: Columbia University Press.
- Sørensen, Georg, 1998. *Democracy and Democratization. Processes and Prospects in a Changing World*. University of Aarhus: Westview Press.
- UI 1: *Argentina, Länder i fickformat*, 2002. Utrikespolitiska Institutet, Stockholm.
- UI 2: Stang, Gudmund, 1989. *Argentina, militären och demokratin*. Världspolitikens dagsfrågor, Utrikespolitiska Institutet.
- UI 3: Ronnås, Lars, 1986. *En chans för demokratin, Argentina-Uruguay*. Världspolitikens dagsfrågor, Utrikespolitiska Institutet
- UI 4: Halkjær, Eivor, 1974. *Argentina från Perón till Péron*. Världspolitikens dagsfrågor, Utrikespolitiska Institutet.
- UI 5: *El Salvador, Länder i fickformat*, 2002. Utrikespolitiska Institutet, Stockholm.

Artiklar

- Aryeh, Neier, 1993. "Watching rights", *Nation* 256:14.
- Background, El Salvador, 2001. *Background Notes on Countries of the World 2003*.
- Carroll J, Dorethy, 1993. "New report revives outrage over human rights abuses", *Congressional Quarterly Weekly Report* 5:12.
- Freeman, Mark- Quinn, Joanna R, 2003. "Lessons Learned: Practical Lessons Gleaned from Inside the Truth Commissions of Guatemala and South Africa", *Human Rights Quarterly* 25:4 s. 1117-1149.
- Hayner, Priscilla B, 1996. "Commissioning the Truth: Further Research Questions", *Thirld World Quarterly* March 1996.
- Hayner, Priscilla B, 1998. "Truth Commissions", *NACLA Report on the Americas*, 32:2, s.30-33.
- Hayner, Priscilla B, 2001. "More than just the truth", *UNESCO Courier*, 54:5 s.38-40.
- Karl, Terry Lynn, 1995. "The Hybrid Regimes of Central America", *Journal of Democracy*, 6:3, s.72-86.
- Mendez, Juan E, 1997. "Accountability for Past Abuses", *Human Rights Quarterly* 19:2.
- Roht-Arriaza, Naomi, 1998. "The Developing Jurisprudence on Amnesty", *Human Rights Quarterly* 20:4.
- Schedler, Andreas, 1998. "What is Democratic Consolidation?" *Journal of Democracy* 9.2, s.91-107.
- Snyder, Jack L, 2003. "Trials and Errors: Principle and Pragmatism in Strategies of International Justice", *International Security* 28:3.
- Tepperman, Jonathan D, 2002. "Truth and Consequences", *Foreign Affairs* s.128-145.
- "The truth hurts", 1993. *Time* 141:13.
- "Truth or consequences in El Salvador", 1993. *America* 168:11.
- "Truth will out", 1993. *The Economist* .326:7803.

Hemsidor på Internet

Amnesty International:

<http://web.amnesty.org/library/index/ENGAMR290012000?open&of=ENG-SLV> 20041115.

Exportrådet http://www.swedishtrade.se/i_utlandet/landrapporter/El-Salvador.htm 20041206.

HRW, Human Rights Watch: <http://www.hrw.org> 20041118.

IACHR, Inter-American Commission on Human Rights:

<http://www.cidh.oas.org/countryrep/ElSalvador94eng/II.2.htm> 20041122.

NE, Nationalencyklopedin:

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O213333&i_word=konsolidera. 20041209.

UBV, Utbildning för BiståndsVerksamhet:

<http://www.ubv.se/elsalvador/omelsalvador.html#historia> 20041121.

UNDP, United Nation Development Program:

<http://www.undp.org/dpa/pressrelease/releases/2004/april/0421prodal.html>.
20041209.